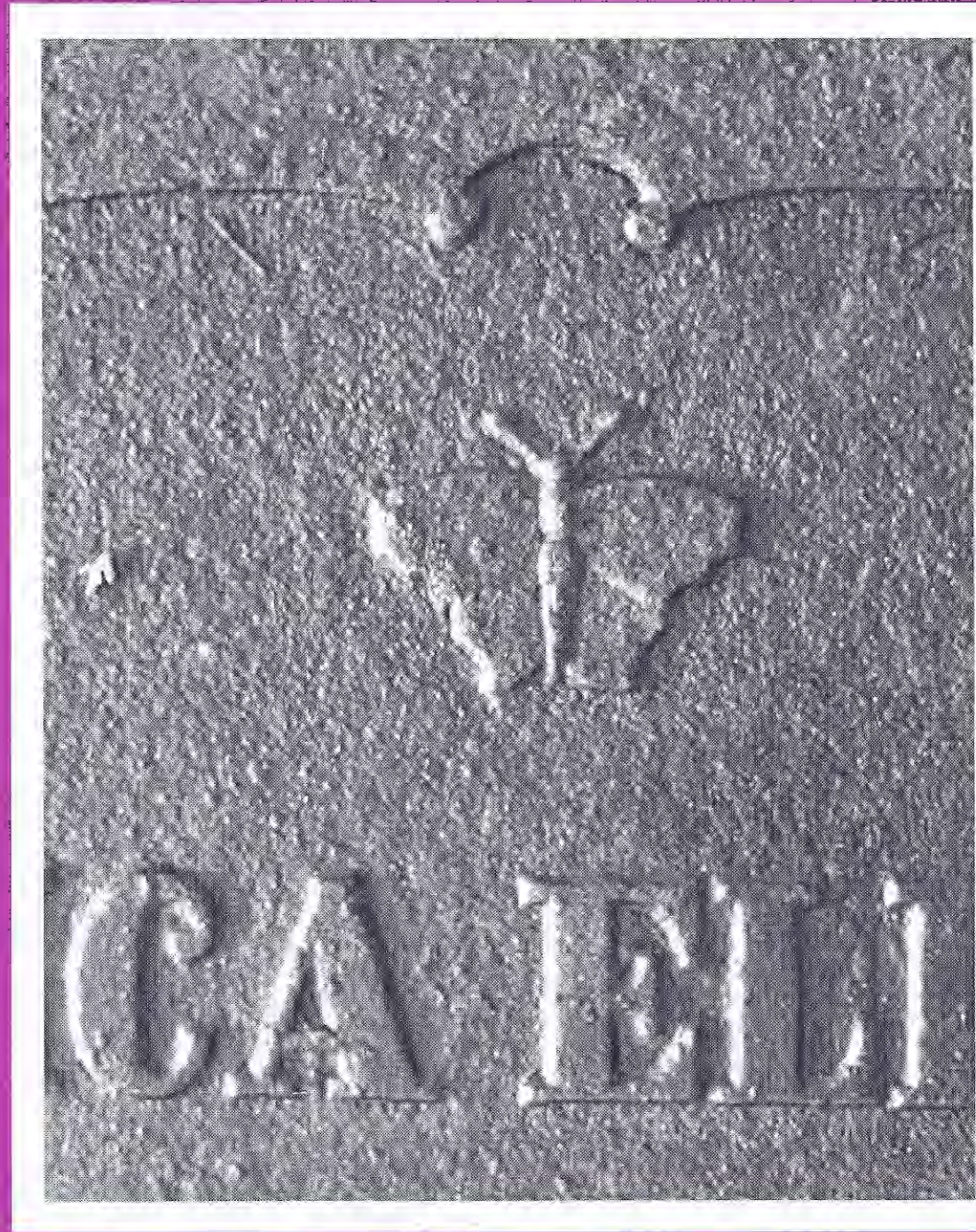

vereniging tot herstel van zorg rond dood en rustplaats

MAART 2000

de Terebinth

NEDERLANDS UITVAARTMUSEUM

In januari 2000 heeft de redactie van *De Aanzegger* bekend gemaakt, dat er eindelijk een onderkomen is gevonden voor het Nederlands Uitvaartmuseum.

Op de Nieuwe Oosterbegraafplaats te Amsterdam is een directeurswoning beschikbaar gekomen, waar de collectie permanent voor het publiek kan worden tentoongesteld.

Aangezien het beleid van het bestuur van de meer dan honderd jaar oude Nieuwe Oosterbegraafplaats erop is gericht het karakter van gedenkpark te versterken, is de komst van het Nederlands Uitvaartmuseum een welkome aanvulling.

E-mail: info@uitvaart.org
www.uitvaart.org
www.gedenkboek.nl
www.begraafplaats.org
www.crematorium.org

Stichting Uitvaart op het Internet

... Je weet dat de dood bij het leven hoort. Maar dat betekent niet dat je er altijd op bent voor-bereid. De dood is een in- en aan-grijpende gebeurtenis, waarbij rouwen en zaken-moeten-regelen helaas onvermijdelijk samenvallen. Op zo'n moment is het van belang dat er onafhankelijke informatie beschikbaar is met betrekking tot overlijden, uitvaartverzorging en dienstverlening. De site van de Stichting Uitvaart op het Internet biedt die informatie.

Onze site biedt u als ondernemer, stichting of vereniging in de uitvaartbranche - in de breedste zin van het woord - de mogelijkheid tot adverteren en leden/-donateurs werven.

Voor slechts f 400,- per jaar (incl. e-mail adres) heeft u al advertentieplaats op de meest bezochte uitvaart-internetsite van Nederland.

P. Moreelsestraat 30
8932 HS Leeuwarden
T. (058) 21 39 707
F. (058) 2160 194

Leven na de dood

*Gedenken in de late
Middeleeuwen
t/m 26 maart 2000*

MUSEUM
CATHARIJNE CONVENT

UTRECHT

Lange Nieuwstraat 38
Nieuwegracht 63
Utrecht
Telefoon (030) 231 72 96
<http://www.catharijneconvent.nl>

28 januari t/m 26 maart 2000

EEN LAATSTE GROET

Rouwrituelen in multicultureel Nederland

VAN DE VOORZITTER

Kijkt u nog maar eens goed naar mijn foto! Die verdwijnt na de algemene ledenvergadering op 20 mei aanstaande te Rotterdam om plaats te maken voor de foto van een nog onbekend vrouws- of manspersoon. Want op dit

moment hebben we nog geen kandidaat-voorzitter. Drie kandidaten zijn gepolst, maar hebben er na rijp beraad toch vanaf gezien. Een van die kandidaten werd uit de kring van de leden aangedragen. Blijft u in eigen kring rondkijken of u niet iemand kent die als kandidaat aan het dagelijks bestuur kan worden voorgedragen. Hopelijk kan het bestuur na gesprekken met de bewuste kandidaat overgaan tot een voorstel aan de algemene ledenvergadering. Namen van te-genkandidaten kunnen voorafgaand aan de algemene ledenvergadering worden ingediend.

Er verandert nog meer. Edwin Maes ziet zich door drukte met werk en studie genoodzaakt uit het bestuur te stappen. Gelukkig blijft hij nog even aan als regio-coördinator voor Utrecht. In het bestuur hoeft hij niet op stel en sprong vervangen te worden omdat we ruim boven het statutair verplichte minimum aantal van vijf bestuursleden zitten. Maar het staat u vrij om ook voor zijn plaats een nieuw bestuurslid voor te dragen. Maar nu iets anders. Hoe staat Vereniging de Terebinth ervoor aan het begin van de nieuwe eeuw, en waar willen we naar toe? We zijn volop aan het regionaliseren en prijzen hen die daartoe het voortouw namen: Rindert Brouwer, Jeannette Goudsmit en Guus Rüsing, die met het bestuur verbonden zijn via Ben Aben. Zij breiden het net van reco's uit met de hulp van onder andere Wim Vlaanderen.

Zo worden we als landelijke vereniging in regionaal opzicht steeds meer mans. Intern brengt de regionalisering werkverdeling en werkverbreding mee, extern de mogelijkheid ons werk te koppelen aan soortgelijk werk in gemeentes, regio's en provincies. We vinden medewerking bij historische verenigingen, de Bond Heemschut, de Tuinenstichting, de Bomenstichting en bij de beheerders van openbaar groen in parken, op pleinen en langs lanen. Sinds kort doet de Terebinth mee in een club die het openbaar groen overal in ons land meer onder de aandacht wil brengen. We kunnen stellen dat meer dan 2000 begraafplaatsen in ons land meedoen. Ook dit zijn immers openbare plaatsen met tuinaanleg en boomcultuur.

Tenslotte wil ik nog even stilstaan bij de toekomstige ontwikkelingen in Nederland. Willen wij de zorg en eerbied rondom de dood voor alle inwoners tot onze taak blijven rekenen, dan moeten we contacten opbouwen met de diverse allochtone groepen. Omdat onze autochtone dodencultuur ook allerlei nieuwe vormen aanneemt, moeten we meegaan in een gaandeweg verschuivend patroon van al dan niet religieuze funeraire verscheidenheid. Wat zal de plaats van de Terebinth kunnen zijn in dit krachtenveld?

Jan Willem Eggink

STICHTING BELANGEN-BEHARTIGING ALGEMENE BEGRAAFPLAATS ALMELO

4

In de nieuwe serie "Plaatselijk initiatief" belicht de redactie in 2000 vier lokale stichtingen die opkomen voor het behoud van funerair erfgoed. Sytze de Boer opent de serie met de algemene begraafplaats te Almelo

VERENIGINGSNIEUWS

6

BOEKEN

8

MUSEUM FÜR SEPULKRAALKULTUR

10

Dit jaar zijn twee funeraire reizen naar Duitsland en Tsjechië gepland. Uit de uitgebreide gids van Rindert Brouwer wordt hier de passage over het Museum für Sepulkralcultuur afgedrukt

EEN DUIJS CREMATORIUM ALS NEDERLANDS ERFGOED

12

Tijdens de reis wordt ook het oudste Duitse crematorium bezocht. Wim Cappers laat zien, waarom dit bouwwerk ook als Nederlands funerair erfgoed kan worden gezien

PROGRAMMA ACHTDAAGSE FUNERAIRE REIS

13

EXCURSIES

14

AGENDA

16

COLOFON

De Terebinth is het tijdschrift van Vereniging de Terebinth. Het verschijnt vier keer per jaar.

Lidmaatschap: Dit kost personen minimaal f 37,50 en elke huisgenoot f 15,- en organisaties f 125,- per jaar. De contributie kan op gironummer 335536 van Vereniging de Terebinth te Rotterdam worden overgemaakt. Het lidmaatschap wordt automatisch verlengd, tenzij vóór 1 december schriftelijk bericht van opzegging is ontvangen. Losse nummers van de Terebinth kosten f 5,00 per stuk plus verzendkosten.

Terebinthbureau en redactieadres: Rita Hulsman, Postbus 85177, 3009 MD Rotterdam, tel/fax 010-4212762 tijdens kantooruren.

Advertenties en inlegvellen: Elsbeth Rietbergen: 010-4195498.

Redactie: Sytze de Boer, Wim Cappers, Henk de Feijter, Rita Hulsman en Bert Pierik

Lay-out: Henk de Feijter

Eindredacteur: Wim Cappers

Kopij: Kopij, liefst vergezeld van scherpe, contrastrijke foto's, wordt op papier ingeleverd bij het Terebinthbureau. De inleverdata voor 2000 zijn 27 april, 27 juli en 26 oktober. De definitieve teksten worden na overleg met de redactie op 3,5 inch floppy en in Word 97 opgestuurd naar de eindredacteur. De verschijningsdata zijn 1 juni, 1 september en 1 december.

Overneming: Artikelen en foto's mogen alleen worden overgenomen na vooraf verkregen schriftelijke toestemming van de redactie.

Illustraties: Bert Pierik (voorpag., p.16), Sytze de Boer (p. 5), Rindert Brouwer (p. 10, 11), Museum Catharijneconvent, Ruben de Heer (p.8), Wim Cappers (p. 12), Jeannette Goudsmit (p. 14), Teun Oosterbroek (p. 15)

De Terebinth, jaargang XIV, aflevering 1, maart 2000

PLAATSELIJK INITIATIEF

STICHTING BELANGEN-BEHARTIGING ALGEMENE BEGRAAFPLAATS ALMELO

Naast de landelijk opererende Vereniging de Terebinth zijn er de laatste jaren organisaties actief geworden, die zich lokaal inzetten voor het behoud van begraafplaatsen. In de serie "Plaatselijk initiatief" worden plaatselijke antwoorden op plaatselijke bedreigingen onderzocht. In hoeverre kan de Terebinth de lokale organisatie helpen en wellicht wat van haar leren? Sytze de Boer ging naar de algemene begraafplaats te Almelo, waarover de Terebinth al verschillende keren heeft bericht.

Wie in Almelo de ingang van de Algemene Begraafplaats zoekt, wordt meestal verwezen naar de Willem de Clercqstraat. Daar liggen naast de geasfalteerde toegangsweg gloednieuwe bedrijfsgebouwtjes en sluiten slagbomen de toegangswegen naar de grafvelden af. Het ziet er keurig uit, maar wie denkt overblijfselen uit het verleden aan te treffen staat op het verkeerde been. Pas tijdens de wandeling openbaart zich de structuur van de begraafplaats. Men blijkt te zijn binnengekomen op een naoorlogs deel. De toegang tot het oudste gedeelte ligt aan de Wierdensestraat. De bezoeker betreedt de begraafplaats niet meer via het oude hek en langs het typische achthoekige wachthuisje om vervolgens zicht te krijgen op de oudste grafvelden en daarna op de latere uitbreidingen en de vijver. Hij vindt deze bezienswaardigheden pas bij toeval.

Het lijkt alsof de gemeente Almelo zich niet realiseert welk effect het leggen van meer nadruk op dit cultuurbezit zou kunnen hebben. Weliswaar zijn in 1997 het hek, de gebouwen bij de ingang en de gemetselde bloembakken op initiatief van dezelfde gemeente door de rijksoverheid als rijksmonument aangewezen. Maar begin 1997 verschijnen er berichten in de pers over gemeentelijke plannen om op het oudste gedeelte grootschalig graven te ruimen en zodoende plaats te maken voor nieuwe graven. Het geconstateerde ruimte-

gebrek is mede ontstaan door grafrechten voor onbepaalde tijd te verlenen. Volgens de gemeente gaat het alleen nog maar om het inventariseren van mogelijkheden om te komen tot oplossing van het ruimtegebrek en zeker niet om plannen. Toch leiden de berichten tot onrust. Tot degenen die ongerust worden behoort Gerald Hinsenveld, lid van de Terebinth. Hij gaat tot actie over en vindt naast medestanders ter plaatse ondersteuning binnen de Terebinth, onder andere in de persoon van Puck Kooij en Wim Vlaanderen. Die zijn aanwezig bij de gesprekken die worden gevoerd met raadsfracties om deze bewust te maken van de waarden die de begraafplaats vertegenwoordigt. Als alternatief voor de geveerde grootschalige kaalslag wordt selectief ruimen en heruitgeven van daarvoor in aanmerking komende graven aanbevolen, een praktijk waarvan de huidige bezoeker kan constateren dat die voorzichtig wordt toegepast.

De gemeente reageert door de inventarisatie in de ijskast te zetten en een klankbordgroep in het leven te roepen waarin behalve ambtenaren ook organisaties als de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, de Historische Kring Almelo en de Terebinth wordt gevraagd zitting te nemen. Een extern bureau zal opdracht krijgen een studie uit te voeren naar de cultuurhistorische en landschappelijke waarden van de begraafplaats.

Achteraf kan worden geconstateerd dat de eerste acties succesvol zijn geweest in die zin dat de dreiging van onmiddellijke kaalslag van de baan was. Het groepje verontrusten van het eerste uur besluit vervolgens dat het tijd wordt het draagvlak te verbreden en organiseert een informatieavond. De bedoeling is onder meer leden te werven voor de in het leven geroepen Belangenvereniging Behoud Begraafplaats. Op de informatieavond maken de aanwezigen duidelijk de taak van de Belangenvereniging breder te zien dan het voorkomen van grootschalige ruiming. Allerlei problemen passeren de revue zoals uitwerpselen van honden op de

graven, het rijden met brommers over de begraafplaats en graven, achterstallig onderhoud en gebrekkige voorlichting over rechten en plichten. Geen wonder dat het bestuur zich vervolgens moet gaan beraden over grondslag en doelstellingen. De vraag is: wat willen we nu eigenlijk en hoe willen we dat bereiken. Al snel is men ervan overtuigd dat de Belangenvereniging moet worden omgevormd tot stichting.

Het is overigens opvallend dat de in 1986 opgerichte Stichting de Terebinth in 1991 met het doel de betrokkenheid te vergroten Vereniging de Terebinth heeft opgericht, terwijl in Almelo ter vergroting van de daadkracht voor een stichtingsvorm is gekozen. De oprichtingsakte voor de Stichting Belangenbehartiging Algemene Begraafplaats Almelo passeert in het voorjaar van 1998. Er zijn dan ongeveer 35 donateurs. De doelen zijn omschreven. Hoofddoel is het verlenen van steun aan de instandhouding van de begraafplaats. Dit wil men bereiken door het geven van voorlichting, conservering en restauratie van gedenktekens, het vervaardigen van documentatie en beschrijvingen en de organisatie van activiteiten.

In mei 1998 komt het door de gemeente gevraagde rapport van Albers Adviezen in samenwerking met landschapsarchitect A.W.J. Guinée en Ecologisch Adviesbureau Maes uit. Het bevat een beschrijving van de geschiedenis van de begraafplaats, een inventarisatie van de huidige situatie en mondt uit in aanbevelingen. Kort samengevat komen deze neer op het herstellen van de oorspronkelijke structuur op hoofdpunten. Daarbij is de beplanting inbegrepen. Verder worden er grafvelden aangewezen die op kortere of langere termijn geruimd kunnen worden omdat ze geen unieke waarde vertegenwoordigen. Ook de Rijksdienst voor de Monumentenzorg achtte tijdens de aanwijzing tot rijksmonument de negentiende eeuwse staande grafstenen voor de bescherming van ondergeschikt belang. Voor het oudste deel adviseert het rapport trouwens niets te ruimen.

PLAATSELIJK INITIATIEF

Gemeente en Stichting reageren verschillend op het rapport. Het totaal aan aangewezen mogelijkheden tot ruimen wordt door de gemeente als onvoldoende ervaren. Binnen de Stichting blijft selectief ruimen als alternatief een heikel punt. Het probleem is dat je duidelijke criteria moet formuleren op basis waarvan een dergelijke keuze gemaakt kan worden, en dat is nog niet zo eenvoudig. Men vindt elkaar op het criterium dat het noodzakelijke ruimen beperkt moet worden tot graven zonder gedenkteken.

In 1999 houdt het bestuur zich sterk bezig met public relations. Er wordt tweemaal een Nieuwsbrief uitgegeven, men bezoekt de politici weer en zorgt voor aandacht in de pers. Als de gemeente bij 75 verwaarloosde graven bordjes plaatst om in contact te komen met de rechthebbenden vat het bestuur het plan op om zelf de rechthebbenden te gaan opsporen en zo nodig graven te gaan adopteren en opknappen. Dit plan is tot op heden nog niet gerealiseerd. Op 1 januari 2000 wordt een nieuwe beheersverordening van kracht waarin grafrechten niet meer voor onbepaalde tijd worden gevestigd. Het is hoopgevend dat hierin ook aandacht wordt besteed aan culturele en andere waarden. Als dat werkelijk tot uitdrukking gaat komen in het beheer is er veel gewonnen.

Wie de ontwikkelingen probeert te duiden kan zich niet aan de indruk onttrekken dat het voor een kleine club belangstellenden moeilijk is om in haar vrije tijd een overheid te controleren en zo nodig te pareren, die zich laat bijstaan door adviseurs en niet optimaal communiceert. Er zijn nu zo'n 80 donateurs, maar er is onvoldoende mankracht om nieuwe taken op te pakken. Zo zal het waarschijnlijk niet lukken om dit jaar in het kader van het 125-jarig bestaan van de begraafplaats activiteiten te ontwikkelen, zoals een tentoonstelling. Subsidieverstrekking heeft men nog niet kunnen vinden. Dreiging van ruiming is er nog steeds op de achtergrond. Het instandhouden van

kenmerkende beplanting lijkt bij de gemeente geen prioriteit te hebben.

Het stichtingsbestuur worstelt volgens voorzitter Hans Schuttevaer ook met de juridische aspecten. Omgaan met de complexe wet- en regelgeving rond de lijkbezorging in combinatie met bijvoorbeeld de Monumentenwet vraagt grondige juridische kennis.

De Terebinth zou meer kunnen betekenen voor plaatselijke initiatieven, vooral in de vervolgfase na de eerste acties als er binnen de vereniging weer een commissie van juridische deskundigen zou worden gevormd, waarop een beroep kan worden gedaan voor gespecialiseerd advies.

Sytze de Boer

VERENIGINGSNIEUWS

DAGELIJKS BESTUUR

Voorzitter: Jan Willem Eggink, 070-3860307; secretaris: Ineke Verbeek, 070-3861256; penningmeester: Elsbeth Rietbergen, 010-4195498

ALGEMENE LEDENVERGADERING

Op zaterdag 20 mei aanstaande wordt te Rotterdam de algemene ledenvergadering gehouden. Tijdens de bijeenkomst zullen onder andere een nieuwe voorzitter en een nieuwe penningmeester worden gekozen. De uitnodiging voor de vergadering met aanduiding van plaats van samenkomst en aanvangstijd en met de complete agenda krijgen de leden apart toegestuurd.

AANLEVEREN KOPIJ

Het komt regelmatig voor, dat leden en niet leden betrokken zijn bij tentoonstellingen, lezingen en dergelijke, die te laat of zelfs in het geheel niet voor de agenda van de Terebinth worden aangemeld. Dat is jammer, omdat de leden dan geen weet hebben van interessante activiteiten, waaraan de betrokkenen bovendien veel tijd hebben besteed.

Voor tijdige vermelding van deze activiteiten en aanlevering van kopij in het algemeen worden inzenders verzocht de colofon van het blad rechts onderaan de derde pagina te raadplegen. Daar staat aangegeven, op welke data het blad in het lopende jaar uitkomt en hoe, waar en wanneer kopij moet worden aangeleverd. Door veranderingen in de planning van het redactiewerk, de eindredactie, de lay-out, het drukken of de verzending moeten de inleverdata voor kopij in de loop van het jaar soms worden aangepast.

Inzenders van kopij wordt daarom verzocht telkens de colofon van het laatst verschenen nummer te raadplegen. Bij eventuele problemen met tijdige aanlevering wordt men verzocht voor het verstrijken van de inleverdatum contact op te nemen met de eindredacteur. Dan kan worden bekeken, of er tijd is om berichten en kopij alsnog op te nemen.

DIASERIE

Sinds kort heeft Vereniging de Terebinth de beschikking over een dialezing. Deze is samengesteld door Edwin Maes. Het materiaal bestaat uit 25 dia's en een begeleidende tekst. Zo wordt in een half uur een algemeen beeld gegeven van de geschiedenis van de lijkbezorging in Nederland en de activiteiten van de Terebinth. Desgewenst kunnen aan de serie telkens dia's van de lokale uitvaartcultuur worden toegevoegd. De dialezing is in principe opvraagbaar bij het Terebinthbureau door reco's, die in hun regio een lezing verzorgen.

REGIO 3 Overig Groningen Zuidwolde

Op 12 november jongstleden heeft de Commissaris van de Koningin in Groningen, de heer J.G.M. Alders, de kerk van Zuidwolde na het gereedkomen van een grondige restauratie weer in gebruik gesteld. De heer Alders stelde in zijn toespraak onder andere, dat de Stichting Oude Groninger Kerken in haar dertigjarige bestaan nu ook dertig kerken gerestaureerd heeft. Een 1 op 1 resultaat dus, een buitengewone prestatie.

Het bijbehorende kerkhof ligt er ook weer netjes bij. Enkele slechte bomen en hoog uitgegroeid hakhout zijn verwijderd. Rondom is als afscheiding een nieuwe beukenhaag geplant en voorlangs de weg is een nieuw ijzeren hekwerk op een muurtje gezet. Men zal nog bekijken of er enig stinsenflora aangebracht kan worden. Een aantal grafstenen, die ergens in de kerk opgeslagen waren, zijn buiten op een willekeurige plek teruggeplaatst.

Omdat gegevens ontbreken kunnen de stenen niet op de juiste graven neergelegd worden. De Kerkhovencommissie van de Stichting Oude Groninger Kerken zal het kerkhofje verder in beheer nemen. De heer Alders: "De tijd is voorbij, dat een boer een oude zerk mee naar huis kon nemen om er een mooie stoep van te maken".

Noordwijk

Op 17 december jongstleden heeft de Stichting Oude Groninger Kerken de 45ste kerk en het 17de kerkhof voor een symbolisch bedrag van f1,- overgenomen van de kerkvoogdij van Noordwijk bij Marum. De kerkvoogdij was niet meer in staat om de kerk zelf te onderhouden en deze moet hoog nodig gerestaureerd worden. Het kerkhof staat vol met mooie gave grafstenen, met veel gedichten en symboliek erop. Rondom het kerkhof is een muurtje. Alleen het dodenhuisje ziet er enigszins verwaarloosd uit, mogelijk mede veroorzaakt door een enorme kastanjeboom, die er eigenlijk te dicht bij staat.

Kerken in het licht?

De Kerkhovencommissie van de Stichting Oude Groninger Kerken vindt het een slechte ontwikkeling, dat steeds meer kerken of andere gebouwen soms tot middernacht in de schijnwerpers worden gezet. Ten eerste kost dit veel energie, maar belangrijker is dat veel nachtdieren, zoals vleermuizen, (gier)zwaluwen, uilen en nachtvlinders de weg kwijt raken. Ook bomen, die te dicht bij dit kunstlicht staan vertonen afwijkende reacties. Het blad blijft er in de herfst onnatuurlijk lang aanzitten.

REGIO 10 Noord-Overijssel Zwolle

Van 4 december 1999 tot 16 januari 2000 was in het Stedelijk Museum een tentoonstelling te zien over de geschiedenis van het begraven in Zwolle.

Aranka Meijerink heeft samen met haar man René bijna een jaar hieraan gewerkt. Van alle acht Zwolse begraafplaatsen waren foto's en video-beelden gemaakt. Daarnaast waren er oude prenten te zien en veel voorwerpen die betrekking hebben op de dood zoals rouwkleiding en miniatuurkoetsen.

Namens de Terebinth waren Wim Vlaanderen en Annemarie van der Wal bij de opening aanwezig.

VERENIGINGSNIEUWS

REGIO 13 Veluwe Oosterbeek

De Werkgroep Begraafplaats Frangmanweg te Oosterbeek heeft Vereniging de Terebinth ingeschakeld voor advies over herstel van deze oude begraafplaats uit 1856. De zeer landelijk gelegen begraafplaats in het oude deel van Oosterbeek staat op de gemeentelijke monumentenlijst. Twee grafstenen, waaronder die van letterkundige Jacob van Lennep (1802-1868), worden binnenkort op de Rijksmonumentenlijst geplaatst. In tegenstelling tot andere begraafplaatsen werden de minder draagkrachtigen hier vooraan en de goeiden achteraan begraven. De werkgroep heeft in korte tijd al veel werk verzet.

De voorgenomen inventarisatie wordt echter bemoeilijkt, doordat de meeste grafboeken bij het afbranden van het gemeentehuis in het voorjaar van 1945 verloren zijn gegaan. We houden u op de hoogte.

REGIO 21 Agglomeratie Haarlem Haarlem

Op 12 december 1999 werd op de gemeentelijke begraafplaats aan de Kleverlaan te Haarlem het bekende mausoleum ontworpen door gemeentearchitect J. Leyh uit 1893 heropend. Terebinthleden die de excursie naar deze begraafplaats in 1996 hebben meegemaakt zullen zich de miserabele toestand van dit gebouw

destijds zeker herinneren. De gehele restauratie was in handen van architect Van der Veld. In het mausoleum zijn de dekplaten opgeknapt en er is ruimte gecreëerd voor een columbarium. Bij het verwijderen van een verlaagd plafond kwam een schitterend dakraam te voorschijn. Paarse vloerbedekking zorgt voor een stemmige sfeer. Lampen in de vorm van aronskelken leveren een heel bijzondere verlichting.

De aanvangstijd van de opening was 16.30 uur. Dus het was al aardig donker. Bij de ingang van de begraafplaats hadden zich ongeveer vijftig personen onder wie Wim Vlaanderen verzameld. De weg naar het mausoleum was verlicht met kaarsen. Voor de stoet uit ging een orkest dat een treurmars van F. Chopin speelde. Uiterst plechtig, dacht iedereen, maar hoe dichter we het mausoleum naderden, des te vlugger de dodenmars werd gespeeld. Aangekomen bij het mausoleum werd er dixielandmuziek gespeeld. Dit was een bijzondere ervaring. De wethouder die de opening verrichtte bedankte de beheerder en Terebinthlid H. Boele voor zijn bijzondere inzet. Dat was geheel terecht. De gemeente Haarlem moet zuinig zijn op zo'n beheerder.

REGIO 24 Gooi- en Vechtstreek Bussum

Op uitnodiging van mevrouw A.R. Kooyman-Van Rossum van de Stichting J.P. van Rossum bezocht de Terebinth de uit 1830 stammende begraafplaats te Bussum. Tijdens een excursie in 1990 had de Terebinth al aangedrongen op herstel. Negen jaar later blijken toen al bedreigde grafhekken te zijn verdwenen. Van de grafkelder van de familie Dudok-Van Heel zijn de toegangsdeur en de graven vernield. De Terebinth adviseerde mevrouw Kooyman de nabestaanden op te sporen en de overgebleven grafhekken onmiddellijk te herstellen. Door het algemene deel te ruimen en opnieuw graven te verhuren komt er weer geld binnen voor herstel. Deze adviezen worden met de betrokken wethouder besproken.

Oost-Groningen	Jan Hofman-wn	0592-543078
Delfzijl en omgeving	Jan Hofman-wn	
Overig Groningen	Jan Hofman-wn	
Noord-Friesland	Cor Brattinga	058-2664800
Zuidwest-Friesland	Gerrit Zomer	0515-532802
Zuidoost-Friesland	Henk Schurer	0516-512534
Noord-Drenthe	Frans Renssen	050-3094055
Zuidoost-Drenthe	Frans Renssen	
Zuidwest-Drenthe	Wim Vlaanderen-wn	038-4544148/fax 4537649
Noord-Overijssel	Wim Vlaanderen	
Zuidwest-Overijssel	Teun en Else Oosterbroek	0570-522060
Twente	Gerald en Ina Hinsenveld	0546-864376
Veluwe	Wim Vlaanderen-wn	
Achterhoek	Teun en Else Oosterbroek	
Aggl. Arnhem-Nijmegen	Bart van Lieshout	024-3973332
Zuidwest-Gelderland	Henk en Marietje Mandersloot	0488-420108
Utrecht	Edwin Maes-wn	030-2949544
Kop Noord-Holland	Hans de Ruiter	0222-316359
Alkmaar en omgeving	Anita van Breugel	072-5200846
IJmond	Beerend Wietsma	0251-233180
Agglomeratie Haarlem	Wilma Moen	(ook fax) 023-5271457
Zaanstreek	Beerend Wietsma-wn	
Groot-Amsterdam	Marguerite de Jong	020-6752199
Gooi- en Vechtstreek		
Aggl. Leiden/Bollenstreek	Wilma Moen-wn	
Aggl. 's-Gravenhage	Ineke Verbeek	070-3861256
Delft en Westland	Haas Schipaanboord-wn	079-3433415
Oost-Zuid-Holland	Ada Wille-wn	07134-16469
Groot-Rijnmond		
Zuidoost-Zuid-Holland		
Zeeuws-Vlaanderen		
Overig Zeeland		
West-Noord-Brabant		
Midden-Noord-Brabant	R.Brouwer/J.Goudsmit-wn	(ook fax) 040-2121791
Noordoost-N-Brabant	Cees Mertens	040-2834686
Zuidoost-N-Brabant	R.Brouwer/J.Goudsmit	
Noord-Limburg	Guus Rüsing-wn	0475-328450/fax 341963
Midden-Limburg	Guus Rüsing	
Zuid-Limburg	Guus Rüsing-wn	
Flevoland	Annemarie van der Wal	038-4544228

wn = waarnemend

BOEKEN

T. van Bueren en W.C.M. Wüstenfeld, *Leven na de dood. Gedenken in de late Middeleeuwen* (Turnhout: Brepols Publishers, 1999, ISBN 2-503-50942-8, 280 blz., f69,90).

Sinds 1986 zet de Terebinth zich in voor herstel van zorg rond dood en rustplaats. In Museum Catharijneconvent te Utrecht is tot en met 26 maart nog een tentoonstelling te zien, waar juist wordt getoond, hoe mensen eens vrijuit hun angst en hoop ten aanzien van het levenseinde verbeeldden. Onder de veelzeggende titel "Leven na de dood. Gedenken in de late Middeleeuwen" toont de expositie met voorwerpen uit onder andere het Vaticaan, op welke wijze in Nederland gedurende de periode

1360-1630 de doden via zogenaamde memorietafels in de gebeden van de gelovigen werden herdacht.

De tentoonstelling is een initiatief van mevrouw T. van Bueren, verbonden aan de Universiteit Utrecht, uit 1994. De vruchtbare samenwerking tussen universiteit en museum werd niet alleen bekroond met een interessante tentoonstelling maar ook met een kloeke catalogus. In dit boekwerk wordt eerst de achtergrond geschetst van het herdenken van de doden. Daarna volgt de eigenlijke catalogus. De publicatie telt tal van foto's, waarvan vele in kleur. De catalogus wordt afgesloten met een literatuurlijst en registers op personen, plaatsen, kerken, instellingen en vermelde en tentoongestelde objecten.

De gewoonte om overledenen te herdenken sloot aan bij het christelij-

ke geloof in de zondeval van Adam en Eva. Door de kruisdood van Christus werd de hemel weer voor gelovigen geopend. Aangezien het Laatste Oordeel op zich liet wachten, ontwikkelde de kerk in de twaalfde eeuw de voorstelling van het vagevuur. Terwijl met name heiligen rechtstreeks toegang hadden tot de hemel, gingen de zielen van de meeste gelovigen volgens het Tijdelijk Oordeel naar het vagevuur om daar de zonden uit te boeten. Door goede werken en gebed konden aflaten worden verdiend, waardoor boete werd gedaan.

Gelovigen met geld lieten daarom al tijdens hun leven memorietafels maken om na hun dood op openbare plaatsen familieleden dan wel gildebroeders voor het zielenheil te laten bidden. De memorietafels stoelden op een gemeenschapsgevoel tussen de

Kruisiging met Dirk van Raaphorst of van Noordwijk, pastoor van Den Burg, en Tieleman Oem van Wijngaarden, jansheer van het Jansklooster te Haarlem/Haarlem, ca. 1525

gelovigen, waarbij het niet uitmaakte, of men hier of in het hiernamaals verkeerde. Vaak kreeg een memorietafel de vorm van een schilderij met een voorstelling uit de *Bijbel*. Populair was een afbeelding van de kruisdood van Christus. Voor het kruis knielden de opdrachtgever met achter hen heiligen. Zo werd in de "Gregoriusmis met een gebedsportret" uit ongeveer 1500 bloed van de gekruisigde Christus opgevangen in de miskelk. Daarnaast waren er drieliuken. Hier bevatte het middelste paneel de religieuze voorstelling en de zijpanelen afbeeldingen van de knielende opdrachtgever met heiligen. Voor herkenning van de opdrachtgever was niet zozeer de gelijkenis van belang als wel de vermelding van de naam op een tekstbord onderaan het schilderij. Dit maakte een religieus schilderij tot een memorietafel. De memorietafels kregen niet noodzakelijkerwijs een plaats bij het graf. Wel waren ze meestal te vinden in kerken, omdat hier de mis werd gelezen en voor het zielenheil werd gebeden. In de zestiende eeuw gaf de protestantse Reformatie de aanzet tot het verdwijnen van de memorietafels uit publieke plaatsen. Bemiddeling voor het zielenheil was volgens de gereformeerden immers niet mogelijk. Nadat in 1566 bij de Beeldenstorm memorietafels waren vernield, kregen bij de vestiging van de gereformeerde kerk families en gilden vaak de kans de memorietafels weg te halen. Bij drieliuken werd het religieuze middenpaneel soms verwijderd, waarna de twee zijpanelen als familieportretten gingen fungeren. Uiteindelijk belandden de meeste memorietafels in musea. Daar werden veelal de lijsten met teksten en symbolen verwijderd, omdat ze de aandacht van de nu als kunst beschouwde objecten zouden afleiden. Tentoonstelling en catalogus stellen de oorspronkelijke functie als memorietafel weer centraal. Voor leden van de Terebinth, die tenslotte oog hebben voor dood en rustplaats, zijn tentoonstelling en catalogus dan ook aanraders.

Wim Cappers

E. Mulder en H. Ester, ed., *De schoone verbeelding van de dood. Over verwerking en vormgeving van een levensprobleem* (Nijmegen: Nijmegen University Press, Postbus 9102, 6500 HC Nijmegen, 1999, ISBN 90-5710-067-3, 184 blz., f35,-)

In de twaalf bijdragen van deze bundel bekijken de auteurs de kunstwereld door de bril van de dood. Hoewel het sterven en de dood altijd belangrijke thema's zijn geweest in de kunsten, opent dit boek pas goed je ogen voor de veelzijdigheid aan voorstellingen. Voorbeelden maken duidelijk hoe talloze kunstenaars de verschrikking van de dood in de schoonheid van beeldende kunst, muziek, literatuur, film en theater hebben verpakt. Maar niet altijd overheerste het schone in hun interpretaties, dat bewijst onder meer de bijdrage over grafmonumenten. Naast grafbeelden waar de gestorvenen zo ideaal mogelijk, in de bloei van hun leven en met hun mooiste kleren aan, werden voorgesteld, waren er andere beelden die de overledenen als lijk in ontbinding portretteerden. Op een lugubere manier wijzen zij de levenden op het lot dat ook hen eens zal treffen. De op fresco's en in religieuze drama's uitgebeelde dodendans vindt er evenmin doekjes om. Op zeker moment zal iedereen door de dood ten dans worden genodigd. De meeste mensen kijken niet reikhalzend uit naar dat moment. Hoewel een heilige als Theresia van Avila er, gezien de uitstraling van haar beeld in de Santa Maria sopra Minerva in Rome, er minder moeite mee gehad zal hebben. Wie naar dit beeld kijkt vanuit het leven, zal een heel andere betekenis ontdekken dan degene die het beeld leest vanuit de dood en de hoop op wederopstanding. Pas als je het op deze laatste manier bekijkt, geeft de voorstelling al haar geheimen prijs. Dan blijkt de engel met de pijl geen Cupido te zijn, maar een doodsendel. In bepaalde periodes oefende de dood een merkwaardige aantrekkingskracht uit op de levenden. De hang naar het macabere bereikte in de vijftiende eeuw een hoogtepunt. Het kerkhof was niet alleen een geliefde bestemming voor

een dagje uit met het hele gezin, maar ook een favoriete ontmoetingsplaats voor verliefden en een plek waar prostituees hun klanten oppikten. Twee eeuwen later bloeide in de Nederlandse schilderkunst het vanitasthema. Op subtiele wijze, door middel van gedoopte kaarsen, omgevallen glazen en zeepbellen en op minder subtiele wijze, door middel van schedels, verwees men naar het onontkoombare levenseinde. Op het kruispunt van dood en muziek staat het requiem, dat van oorsprong een puur liturgische functie had, maar zich ontwikkelde tot een kunstwerk voor de concertzaal. Daarbij bleef het centrale thema, de dood, overigens hetzelfde. Verdi's *Requiem* bijvoorbeeld is bedoeld voor de concertzaal, temeer omdat de componist op diverse plaatsen afweek van het misformulier. Benjamin Britten's *War Requiem* uit 1961 hoort ook niet in de kerk thuis, evenmin als het superkorte pocket-requiem van Igor Stravinsky uit 1966. Behalve het requiem was er meer muziek over de dood, zoals de imposante *Todesfuge* van Paul Celan. Ook in toneelstukken heeft het doodsthema niet ontbroken. De Griekse tragedie kenmerkt zich door een langgerekt stervensproces, in het middeleeuwse spel *Elckerlyc* biedt de dood, hoe verschrikkelijk ook, uitzicht op een eeuwig leven, maar het werk van de twintigste eeuw Samuel Beckett is in elk opzicht doordrenkt van een uitzichtloos, treurig dood-zijn. Film, beeldende kunst en literatuur vinden elkaar in twee films van Luchino Visconti. Deze verfilmde G.T. di Lampedusa's boek *Il Gattopardo*, ofwel *De Tijgerkat*. Leidend motief in boek en film is de dood, die vaker terugkomt bij Visconti, onder meer in zijn verfilming van de novelle *Der Tod in Venedig*, die Thomas Mann schreef als eerbetoon aan de componist Gustav Mahler. In de film *Dood in Venetië* krijgt Mahlers muziek gestalte, terwijl dood en eros zich verbinden en in schoonheid ten ondergaan. In deze bundel vangt de lezer glimpen op van een fascinerend aspect van de kunstwereld, dat tot nu toe zwaar onderbelicht bleef.

Rita Hulsman

NAAR DUITSLAND EN TSJECHIE

MUSEUM FÜR SEPULKRALKULTUR

In juli en augustus 2000 worden twee funeraire reizen naar Duitsland en Tsjechië georganiseerd. Hierbij wordt onder andere het bekende Museum für Sepulkralkultur te Kassel aangedaan. Mede-organisator Rindert Brouwer gaat nader in op de totstandkoming en op de collectie van het museum.

Het Museum für Sepulkralkultur komt voort uit de Arbeitsgemeinschaft Friedhof und Denkmal e.V. (AFD). De AFD is een vereniging zonder winst-oogmerk, die sinds 1951 bestaat en door politiek en kerken ondersteund wordt. De wortels van de AFD liggen in de hervormingsbeweging in het begin van de jaren twintig en de AFD ziet zichzelf als de ideële opvolger van de Reichsausschuss für Friedhof

und Denkmal uit 1921.

Doel van de AFD is de zorg voor en de bevordering van culturele waarden op het gebied van begraafplaatsen en grafmonumenten. Ieder jaar houdt de AFD voor leden een conferentie met aansluitend een excursie. Daarnaast organiseert men ook geregeld internationale conferenties, zoals in 1998 te Leipzig: "Friedhöfe am Rande des Vergessens".

Het idee voor een funerair museum gaat terug tot 1984, toen dr. Hans-Kurt Boehlke het voordroeg op een vergadering van de AFD in Trier. Zijn vele inspanningen werden uiteindelijk beloond toen de stad Kassel een stuk grond en de bijgebouwen van de voormalige villa van de industrieel Henschel aan de Weinbergstrasse, ter beschikking stelde en staat en bondsrepubliek 12,5 miljoen mark schonken voor de realisatie ervan. Naast de villa werd een nieuw ge-

bouw geplaatst, ontworpen door architect Wilhelm Kücker. Zijn ontwerp contrasteert met de oude gebouwen alleen al door het gebruik van beton, staal en glas. Maar het scheidt binnen grote en lichte ruimten, uitermate geschikt voor tentoonstellingen. Het museum werd in 1992 door bonds-president Richard von Weizsäcker geopend.

Het woord Sepulkralkultur, sepulchrum is latijn voor graf, wordt hier gebruikt als een begrip dat de hele cultuurgeschiedenis van sterven, dood, uitvaart, rouw en gedenken omvat. Doel van het museum is de getuigenissen van de Sepulkralkultur te verzamelen, te behouden, te tonen en toegankelijk te maken. Daarom presenteert het museum historische en actuele materialen van die cultuurgeschiedenis, vooral uit de Duitstalige landen en met een accent op de achttiende en negentiende eeuw. Men heeft daarbij geen onderscheid gemaakt tussen kunst, kunstnijverheid of kitsch. Hiermee wordt tevens beoogd het taboe rond de dood, dat in de twintigste eeuw is ontstaan, te doorbreken en om een open discussie mogelijk te maken over onze hedendaagse omgang met de dood.

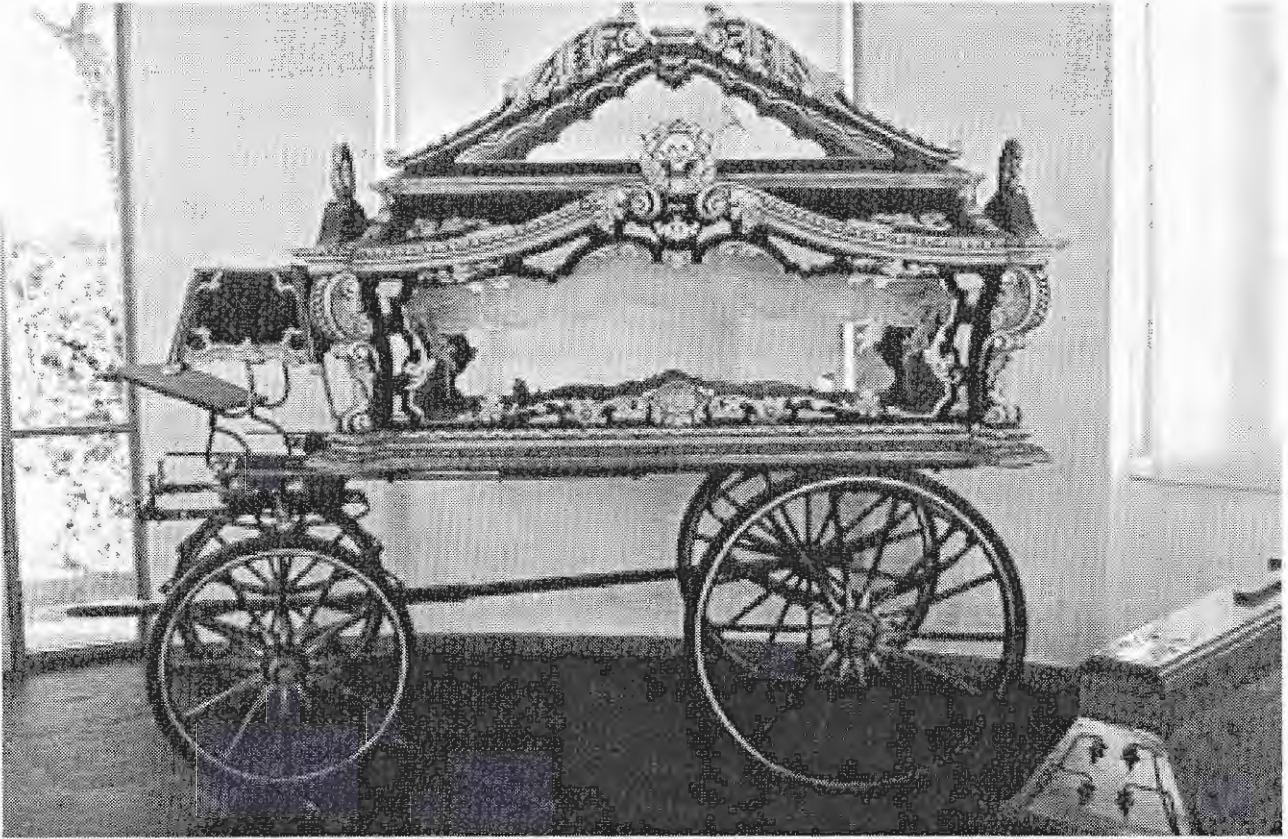
De ruimtes in het gebouw zijn in tweeën gedeeld. In het nieuwe deel, 1100 vierkante meter, vinden wisselende expositieplaatsen over specifieke thema's als bijvoorbeeld de dodendans, crematie, rouwsieraden en dergelijke. Het oude deel met een oppervlakte van 1400 vierkante meter, herbergt een vaste collectie over de onderwerpen "dood en uitvaart" en "begraafplaats en grafteken".

Om de vraag te beantwoorden wat dood is onderneemt het museum een poging te laten zien hoe men vroeger en nu omging met dood, uitvaart, rouw en gedenken. Vanitassymbolen, memento mori objecten, rouwkleiding, oude en nieuwe grafkisten en dergelijke illustreren de veranderingen in de houding tegenover sterven en dood. Duidelijk wordt hoe armzalig onze huidige omgang met rouw is. Tot de belangrijkste schatten van het museum behoren de beschilderde barokke kisten uit de Stockhausen-Gruft in Trendelburg, de Lindhorster

Praag, Olsanski begraafplaats (1680)

NAAR DUITSLAND EN TSJECHIE

Kassel, Sepulkralkulturmuseum

rouwkleiding, de houten lijkkoets ende omvangrijke verzameling van kransendozen, haarschilderijtjes en rouwsieraden.

Het uiterlijk van onze hedendaagse begraafplaatsen, graven en graftekens is het resultaat van een ontwikkeling die eeuwen geleden begonnen is. Tot in de tweede helft van de achttiende eeuw werden de doden begraven binnen de muren van een kerkhof. Kruisen of stèles, indien aanwezig, markeerden de individuele graven. Als gevolg van de Verlichting verdween de band met de kerk. De begraafplaatsen werden om hygiënische redenen buiten de steden aangelegd. Snel wisselende stijlen zorgden voor een grote variatie aan grafmonumenten, totdat de grafsteen een massaproduct werd. De begraafplaatsvernieuwers van de twintigste

eeuw proberen de betekenis van graftekens en hun symboliek weer in ere te herstellen. In het museum staan verschillende voorbeelden.

De afdeling graftekens van het museum kan men ook zien als een spoedcursus materialenkennis. Gietijzer, smeedijzer, zandsteen, graniet, marmer, zink, hout enzovoorts, alle materialen zijn aanwezig en worden op bordjes vermeld.

Een vakbibliotheek omvat literaire, filosofische en etnologische werken. Het museum brengt ook zelf boeken uit: Kasseler Studien zur Sepulkralkultur. Daarnaast zijn er nog verschillende andere boeken en brochures in het museum te koop, evenals een uitgebreide verzameling kaarten.

Uniek is het archief van rouwmuziek evenals het omvangrijke foto- en dia-archief rond het thema sterven, dood

en rouw.

De grafische verzameling gaat terug tot in de middeleeuwen en omvat ongeveer 12.000 bladen, waaronder werken van vooraanstaande kunstenaars: Wolgemut, Dürer, Piranesi, Chodowiecki, Thoma, Klinger, Barlach, Kollwitz, Weber, Rohlf, Vogler en Kubin.

De tuin van het museum is een voortzetting van het gedeelte "begraafplaats en grafteken". Naast enkele oude grafborden treft men er voornamelijk moderne beeldhouwwerken aan. Op de binnenplaats van de villa staan rouwkoetsen en -auto's. En vanaf het terras heb je vanaf de Weinberg een prachtig uitzicht over een deel van Kassel.

Rindert Brouwer

NAAR DUITSLAND EN TSJECHIE

EEN DUIJS CREMATORIUM ALS NEDERLANDS ERFGOED

Wie vanuit Nederland naar Gotha rijdt, is uren onderweg. Het stadje ligt immers midden in Duitsland. Een bezoek aan de voormalige residentie van het vorstendom Saksen-Coburg-Gotha is echter de moeite waard. Niet alleen blijken de barokke bouwwerken tijdens de Tweede Wereldoorlog niet onherstelbaar beschadigd te zijn. Maar ook ligt aan de rand van Gotha op het Hauptfriedhof het oudste crematorium van Duitsland.

In 1874 was er in de Europese media veel belangstelling voor lijkverbranding. Volgens tegenstanders uit met name kerkelijke hoek maakte lijkverbranding de lichamelijke opstanding onmogelijk. Voorstanders vonden deze vorm van lijkbezorging echter hygiënischer dan lijkbegruving. Dit argument werd op 4 april 1874 door de hoogleraar medicijnen C. Reclam naar voren gebracht in het *Gothaischen Tageblatt*. Al op 24 april werd in Gotha een vergadering van voorstanders belegd. Dit leidde tot de oprichting van een vereniging voor lijkverbranding. Hoewel ook de evangelisch-lutherse kerk tegen crematie was, reageerde het vorstendom positief op de vraag om crematie toe te staan. De vereniging profiteerde dus van de losse Duitse staatsstructuur, waardoor Saksen-Coburg-Gotha een vooruitstrevende politiek kon voeren. Nadat er geld was ingezameld, kon het crematorium in 1878 worden gebouwd. Het complex oogt als twee Griekse tempels, die door een overdekte galerij met elkaar zijn verbonden. Links bevinden zich de familie-kamer en de aula met daaronder de ovenruimte. Het gebouw rechts deed dienst als lijkenhuis en opzichterswoning. De galerij fungeerde als het eerste columbarium. Op 10 december 1878 vond de eerste crematie plaats. Hierbij was ook de Nederlander M.F.A.G. Campbell aanwezig. Hij was een van de initiatiefnemers voor de oprichting van de Vereeniging voor Lijkverbranding op 28 december 1874 in 's-Gravenhage. In vergelijking met de Duitse zustervereniging

kende de Nederlandse vereniging een minder voorspoedige start. Binnen de verzuilende samenleving durfde de Nederlandse regering de Begraveniswets van 1869 niet te wijzigen. Daarom schonk de Vereeniging voor Lijkverbranding Gotha in 1876 f100,- voor de bouw van het crematorium en was Campbell bij de eerste crematie in 1878 aanwezig.

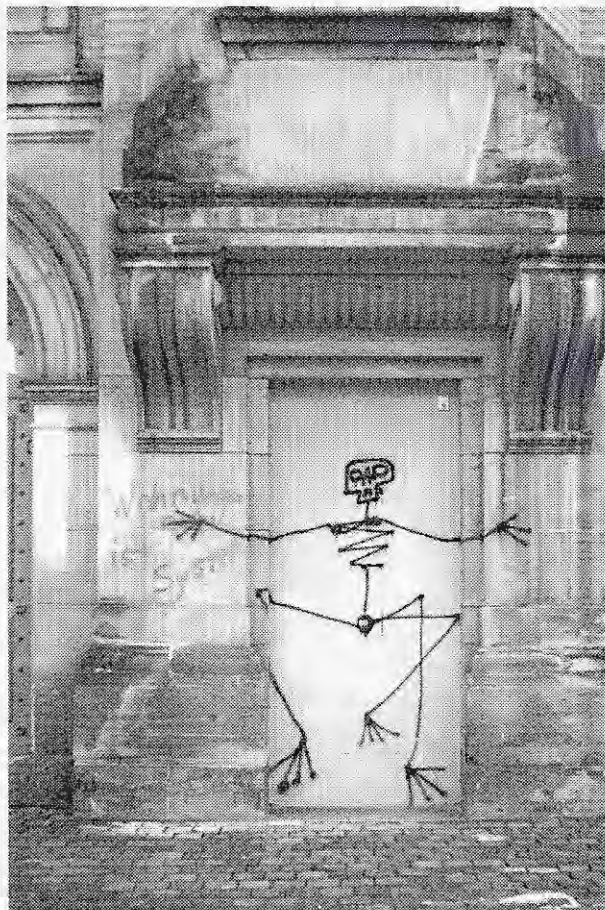
In 1880 bezag de Nederlandse vereniging ook de mogelijkheid om overleden leden in Gotha te verassen. Hieraan waren vanwege de lange reis over spoor hoge kosten verbonden. Daarom werd in 1884 de mogelijkheid geschapen om f200,- in een fonds te storten. Van dit bedrag kon de vereniging te zijner tijd het vervoer en de crematie betalen, die het toentertijd forse bedrag van f400,- kostte.

Overigens werd niet een lid van de vereniging als eerste Nederlander in Gotha verast. Nadat de schrijver Multatuli op 19 februari 1887 in het Duitse Nieder-Ingelheim was overleden, werd zijn lichaam vier dagen later te Gotha gecremeerd. Mr. A.Th. Heyligers was op 30 december van hetzelfde jaar het eerste lid, dat na zijn overlijden in het oudste Duitse crematorium werd verast. Hoe pijnlijk de wens om te worden gecremeerd voor de anders denkende omgeving kon zijn, bleek, toen op 2 april 1897 dr. J. Rutgers overleed. Hij was net als Campbell een van de initiatiefnemers voor de oprichting van de Nederlandse vereniging. Zijn nabestaanden waren tegen zijn verassing gekant. Rutgers, die vrijgezel was, moet hiervan op de hoogte zijn geweest. Hij had namelijk aan hoofdbestuur lid J.J. Perk de zorg opgedragen voor de uitvoering van zijn laatste

wens om te worden gecremeerd. Aangezien de familie tegen crematie was en Rutgers grote verdiensten voor de vereniging had, nam het hoofdbestuur alle kosten voor haar rekening. Daar de trein richting Gotha vroeg vertrok en men de nabestaanden niet nodeloos verdriet wilde doen, deed Perk hem alleen en op persoonlijke titel uitgeleide. Penningmeester mr. J.D. Verbraek begeleidde het stoffelijk overschot naar Gotha, waar het op 7 april werd gecremeerd. De urn met zijn as kreeg een plaats in het tweede columbarium. Aangezien de galerij snel met urnen gevuld was geraakt, was dit cirkelvormige bouwwerk in 1892 achter de lijkenkamer en de opzichterswoning neergezet.

Inmiddels werden overleden leden ook in het in 1892 geopende crematorium te Hamburg gecremeerd. Er

Graffiti naast Museum für Sepulkralkultur in Kassel

NAAR DUITSLAND EN TSJECHIE

was in de loop der jaren kritiek gekomen op de weinig zorgvuldige wijze van cremeren en bijzeten in Gotha. Pas met de ingebruikneming van het crematorium te Velsen in 1914 en de gedoging door de Nederlandse overheid in 1915 konden gestorven leden in Nederland worden gecremeerd. Het vervoer van lijken uit de oostelijke provincies bleef echter lastig en kostbaar. Pas met de bouw van het crematorium te Dieren in 1954 en de tientallen crematoria sinds de jaren zestig kan elk lijk op geringe afstand van de woonplaats worden gecremeerd.

Wie nu het crematorium in Gotha bezoekt, vindt nog veel terug van de oude situatie. Helaas is tijdens de Tweede Wereldoorlog het tweede columbarium wel beschadigd. De urnen van Rutgers en andere in Gotha veraste Nederlanders zijn er mede daarom niet meer te vinden. Met deze geschiedenis in het achterhoofd blijkt dit Duitse crematorium desondanks deel uit te maken van het Nederlandse funeraire erfgoed.

Wim Cappers

PROGRAMMA ACHTDAAGSE FUNERAIRE REIS

Deze funeraire reis vindt plaats onder auspiciën van de Terebinth. Het excursieprogramma is samengesteld door Rindert Brouwer en Jeannette Goudsmit. De organisatie en uitvoering worden verzorgd door Eskoo Reizen.

Reis 1: zaterdag 15 tot en met zaterdag 22 juli 2000. Reisleiding: Rindert Brouwer en Jeannette Goudsmit

Reis 2: zaterdag 5 tot en met zaterdag 12 augustus 2000. Reisleiding: Wim Vlaanderen

Zaterdag Düsseldorf:

Om 11.00 uur vertrek per luxe touringcar vanuit Eindhoven. Roken in de bus is niet toegestaan. Tussenstop op Alter Golzheimer Friedhof in Düsseldorf (1804-1883), nu een wandelpark. Overnachting in Kassel met hotel en diner.

Zondag Kassel en Gotha:

-Altstädter Friedhof (1533-1843), nu als monument in het stadsbeeld opgenomen;

-wandeling door het centrum van de stad waaronder de Königstrasse;

-Museum für Sepulkralkultur: Leben-Sterben-Bestatten-Trauern-Erinnern met aansluitend lunch;

-Gotha: Krematorium (1878), het tweede crematorium van Europa en Hauptfriedhof.

Overnachting in Weimar met hotel en diner.

Maandag Weimar:

-Jakobsfriedhof (1530). Friedrich Schiller werd hier eerst begraven in een massagraf;

-wandeling door historisch Weimar, de stad van Goethe, Schiller, Herder en Wieland;

-Historisches Friedhof en bezichtiging Fürstengruft met onder andere de kisten van Goethe en Schiller;

-doorreis naar Tsjechië.

Overnachting in Roudnice nad Labem met hotel en diner.

Dinsdag Terezin ofwel Theresienstadt en Praag:

-Grote Vesting: Zidovský Hřbitov ofwel joodse begraafplaats en de oude stadsbegraafplaats;

-Kleine Vesting: Narodni Hřbitov ofwel nationale begraafplaats en het concentratiekamp;

-doorreis naar Praag en bezoek aan de Starý Zidovský Hřbitov ofwel oude joodse begraafplaats;

-stadswandeling door het historisch hart van Praag met onder andere het Oudestadplein en Karelsbrug.

Overnachting in Praag met hotel en diner.

Woensdag Praag:

Vandaag is het begraafplaatsdag, omdat zich in een wijk dicht bij elkaar 5 begraafplaatsen bevinden:

-Olsanské Hřbitov: grote Praagse begraafplaats met onder andere veel Jugendstil grafmonumenten;

-Vojenský Hřbitov: oorlogsbegraafplaats en Russisch-orthodoxe begraafplaats;

-Nový Zidovský Hřbitov ofwel nieuwe joodse begraafplaats met onder andere het graf van Franz Kafka;

-Vinohradský Hřbitov: de wijkbegraafplaats geeft een goed beeld van begraven in Tsjechië;

-crematorium met columbarium en een unieke urnentuin rondom het gebouw.

Overnachting in Praag met hotel.

Donderdag Kutná Hora en Praag:

-Kutná Hora-Sedlec Kostnice: het knekelhuis, waarin alles is gemaakt van menselijke resten;

-Praag: vrij te besteden.

Overnachting in Praag met hotel.

Vrijdag Praag en Nürnberg:

-Vysehradský Hřbitov, de erebegraafplaats met onder andere de graven van Dvorák, Smetana, Mucha;

-doorreis naar Duitsland, Nürnberg: Leitfriedhof ofwel modelbegraafplaats en Südfriedhof;

-St. Rochusfriedhof (1519) met prachtige epitafen en het Historische Militärfriedhof (1689);

-stadswandeling door het ommuurde hart van Nürnberg.

Overnachting in Nürnberg met hotel en afscheidsdiner.

Zaterdag Giessen en Eindhoven:

-terugreis deel 1 en middagpauze in Giessen:

Alter Friedhof uit de zestiende eeuw met onder andere het graf van Wilhelm Röntgen;

-terugreis deel 2 en aankomst in Eindhoven om ongeveer 20.00 uur.

Kosten: f1090,- per persoon. Toeslag eenpersoons kamer f230,- inclusief hotel met ontbijt, entreegelden, vijf diners en een lunch, uitvoerige reisgids en deskundige leiding. Exclusief andere maaltijden, annulerings- en reisverzekering.

Inlichtingen en inschrijvingen: Rindert Brouwer en Jeannette Goudsmit te Eindhoven.

Telefoon en fax: 040-2121791 of touroperator Eskoo Reizen te Kaatsheuvel. Telefoon: 0416-281514, fax 0416-530173.

Nota bene: de eerste reis van 15 tot en met 22 juli 2000 is al volgeboekt. U kunt voor deze reis alleen nog op de reservelijst worden geplaatst.

EXCURSIES

Het Catharinakerkhof te Eindhoven

Op 6 november bevinden wij ons met een afvaardiging van Terebinthvrienden in Eindhoven, aan de rand van het centrum, op een merkwaardig interessante stadsbegraafplaats. In de loop der eeuwen onderging deze rustplaats verschillende ingrijpende veranderingen. Zo onderscheiden zich duidelijk drie opeenvolgende begraafperiodes, elk met haar eigen aardigheden.

In de late middeleeuwen betrof het een klein kerkhof rondom de rooms-katholieke Sint Catharinakerk van hooguit 23 are. Dit was echter voldoende voor de 3000 zielen tellende geloofsgemeenschap. Als gevolg van de vrede van Münster in 1648 kwam de kerk in protestantse handen. Evenals elders bleef men overleden katholieken onder andere om financiële redenen in de protestants geworden kerk begraven. Men betaalde aan de diaconie f6,30 voor een rustplaats in de kerk en slechts f1,50 voor een plaats op het kerkhof.

Aangezien in de Franse tijd kerkgenootschappen weer gelijke rechten kregen, kwam de inmiddels in zeer slechte staat verkerende kerk in 1810 weer in roomse handen. In 1857 werd tot sloop overgegaan, om plaats te maken voor een veel grotere kerk op dezelfde lokatie.

Door de bouw van een dergelijk grote kerk werd de inrichting van een nieuwe begraafplaats noodzakelijk. Dit bleek mogelijk aan de huidige Vestdijk, alwaar spoedig alle stoffelijke resten werden overgebracht. In de daarop volgende jaren kreeg men ook hier met ruimtegebrek te kampen. De aangekochte dertig are waren ronduit onvoldoende, en zo werd na slechts twintig jaar gebruik ook deze rustplaats gesloten.

Op 15 september 1875 werd voor f3000,- het terrein ten behoeve van de huidige begraafplaats aangekocht. In 1877 liet stadsarchitect J.H. van Dijk rondom de dodenakker een gracht met haag aanleggen. Deze werd in 1916 gedempt en vervangen door de huidige monumentale muur.

De nieuwe rustplaats telde vier klassen. Opmerkelijk genoeg werd de vierde klasse voor zowel onvermogens als niet-rechthebbenden op gewijde grond tot 1995 gehandhaafd. Vele Belgische burgers en militairen, die tijdens de Eerste Wereldoorlog naar Eindhoven waren gevlucht, als ook slachtoffers van bombardementen en overleden evacués tijdens de Tweede Wereldoorlog vonden hier al dan niet tijdelijk hun rustplaats.

Reeds bij de opening in 1877 werd een deel van deze katholieke begraafplaats afgestaan aan de gemeente Eindhoven, totdat in 1922 de algemene begraafplaats in Woensel werd ingericht. Vanaf 1935 tot in de jaren zeventig beschikten de zusters van het R.K. Binnenziekenhuis hier eveneens over een eigen kerkhofje.

Momenteel bevinden zich op het Catharinakerkhof 1600 graven, waarvan velen het rijke verleden van Eindhoven weerspiegelen. Vanaf 1900 vormden grafkapellen als die van de families Mignet en Smits-van Oyen markante stilistische getuigenissen van de toenmalige tijdgeest.

Vele andere notabelen uit de negentiende en twintigste eeuw verkozen hier te worden begraven: geestelijken, burgemeesters, wethouders, personen van adellijke komaf, leden van Provinciale Staten, een minister van financiën, advocaten, notarissen en een kantonrechter.

Het kerkhof was daarnaast beslist in trek bij vele rijke industriëlen uit de leder-, lucifer- en textielbranche, maar ook een bierbrouwer, vele middenstanders en kleine ondernemers lieten zich hier graag na hun overlijden begraven.

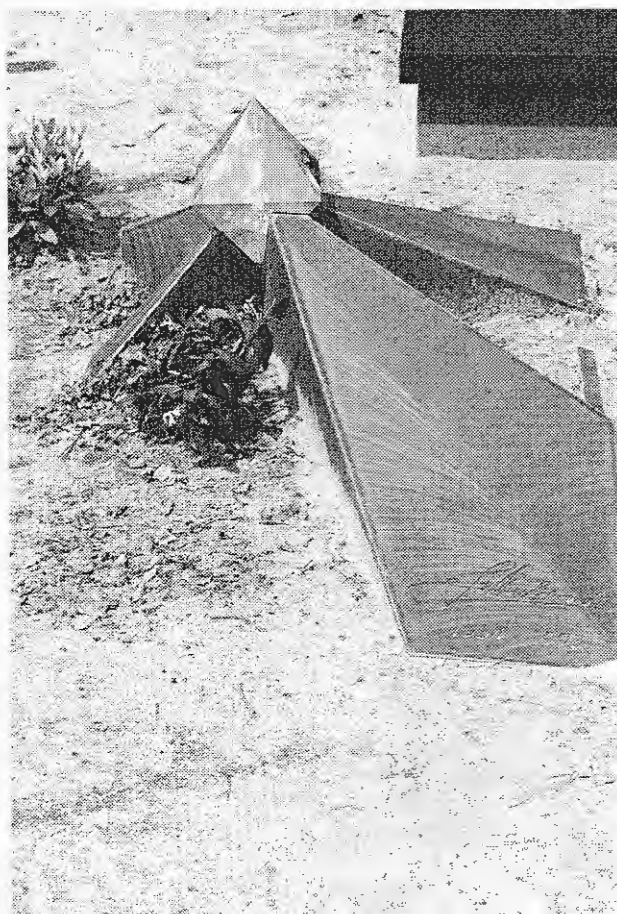
Sinds 1987 verzorgt de Stichting Catharina-

kerkhof het onderhoud en de administratie van de begraafplaats, die inmiddels al weer door bebouwing is omsloten. Het is zelfs mogelijk een beschermde grafkapel te adopteren en voor eigen gebruik te laten restaureren.

Het huidige beleid is een absoluut schoolvoorbeeld, hoe men met vele vrijwilligers bijzondere begraafplaatsen voor de toekomst zeker kan stellen. De Stichting stelt zich immers als doel om een waardige lijkbezorging te garanderen, deze oase van rust in de binnenstad te beschermen en het geheel als beschermd historisch monument te behouden.

Roberto Weber

Eindhoven, Catharinakerkhof, een voorbeeld van een grafmonument van kunststof

Oude Algemene begraafplaats Lochem

Drenthe

De eerste excursie in 2000 voert op 25 maart naar Drenthe. Men kan zich voor 17 maart aanmelden bij Henk en Marietje Mandersloot: 0488-420108. Het programma wordt dan toegezonden.

Warnsveld, Lochem en Vorden

Op 15 april staat de regio de Achterhoek centraal. De excursie voert onder andere naar de gemeentelijke begraafplaatsen in Warnsveld en Vorden, de rooms-katholieke begraafplaats in Kranenburg, de kleine, in de bossen gelegen joodse begraafplaats in Vorden en de oude begraafplaats in Lochem. Over de laatste rustplaats heeft Puck Kooij in de Terebinth van december 1999 een artikel gepubliceerd.

Datum: 15 april 2000

Plaats: gemeentelijke begraafplaats Vordensweg 12 te Warnsveld

Tijd: 10.15 uur in de aula met koffie
Bereikbaar: vanaf station Zutphen is de gemeentelijke begraafplaats in Warnsveld bereikbaar met buslijn 80. Uitstappen bij halte Spectrum Gelderland Oost. De begraafplaats grenst aan het psychiatrisch ziekenhuis van dezelfde naam.

Komt men met eigen vervoer vanaf Arnhem, dan de N 348 richting Zutphen volgen, na de nieuwe IJsselbrug rechtdoor, de borden Lochem, Vorden en Doetinchem, dus niet Warnsveld, volgen. Bij de rotonde Vordensweg linksaf. Na ongeveer honderd meter bevindt men zich aan de linkerzijde van de begraafplaats. Komt men vanaf Lochem, dan bij bovengenoemde rotonde rechtsaf. Komt men vanaf Deventer, dan de N 348 richting Zutphen volgen. De N 348 in Zutphen nog even blijven volgen en daarna de borden richting psychiatrisch ziekenhuis Spectrum Gelderland Oost. Na deze instelling ligt de begraafplaats rechts.

Programma:

10.45 rondleiding over de begraafplaats door beheerder B. Begieneman
11.45 rondleiding over de oude begraafplaats te Lochem door mevrouw C. Burggraaf van de Historische Vereniging Lochem

12.30 lunchpauze (lunch zelf meebrengen) in het Rariteitenkabinet van de Historische Vereniging Lochem. Voor koffie en thee wordt gezorgd

13.15 bezoek aan de joodse begraafplaats te Vorden

13.30 rondleiding over de rooms-katholieke begraafplaats in Kranenburg

14.00 rondleiding over de gemeentelijke begraafplaats te Vorden door

beheerder W. Olthuis

15.00 einde excursie

Opmerking: voor het bezoek aan de joodse begraafplaats dienen de mannelijke deelnemers een hoofddekseel mee te nemen

Inlichtingen: T.J. Oosterbroek, telefoon: 0570-522060

Aanmelden: voor 31 maart bij Henk en Marietje Mandersloot, 0488-420108. Graag opgeven of men met openbaar vervoer komt of met de auto. Wilt u aangeven, hoeveel zitplaatsen u over heeft in verband met carpooling? Zo nodig zal een taxibusje worden gehuurd.

Kosten: f15,- per persoon voor 31 maart overmaken op girorekening 335536 van Vereniging de Terebinth te Rotterdam. De lunch dient zelf te worden meegenomen.

Rotterdam

Na de algemene ledenvergadering op 20 mei aanstaande te Rotterdam is er een rondleiding op de gemeentelijke begraafplaats Crooswijk. Wie al vast iets over deze rustplaats wil lezen, kan het boek over Crooswijk van Mariëtte Kamphuis of de gids langs Rotterdamse begraafplaatsen van Rita Hulsman en Jannes Mulder raadplegen. Beide boeken zijn in 1999 verschenen en in het vorige nummer van de Terebinth besproken.

AGENDA

11 december-26 maart:

Tentoonstelling "Leven na de dood. Gedenken in de late Middeleeuwen". Museum Catharijneconvent te Utrecht. Open: di. t/m vr.: 10-17 en za., zo. en feestdagen: 11-17. Bij de tentoonstelling is ook een catalogus verschenen

1-25 maart:

Tentoonstelling "Décédé" met foto's van Europese begraafplaatsen door Job Zeilstra in Galerie voor Grafmonumenten, Urnen en Kunst, Rijksweg 101E te Gaanderen.

Open: di. t/m do. 10-12 en 13.30-18, vr. 10-12 en 13.30-20 en za. 10-16

25 maart:

Excursie Drenthe

15 april:

Excursie Wamsveld, Lochem en Vorden

13 mei-3 september:

Tentoonstelling "Leven met de dood. Vier eeuwen omgaan met de dood in Nederland" in Historisch Museum Apeldoorn. Open: wo. t/m za. 10-17 en di. en zo. 13-17. Bij het museum en de VVV's te Apeldoorn, Doetinchem en Zutphen zijn drie fietsroutes langs begraafplaatsen op de Veluwe en in de Achterhoek te koop

20 mei:

Algemene ledenvergadering Vereniging de Terebinth te Rotterdam met aansluitend excursie naar gemeentelijke begraafplaats Crooswijk

17 juni:

Excursie Noord-Holland

15-22 juli:

Reis naar Duitsland en Tsjechië

4 augustus:

Optocht van historische rouwkoetsen door Apeldoorn

5-12 augustus:

Herhaling reis naar Duitsland en Tsjechië

2 september:

Informatiemarkt uitvaartwezen Haagse regio in de Grote Kerk te 's-Gravenhage georganiseerd door de Stichting Ruim.

Inlichtingen: 070-3647861

9 september:

Open Monumentendag

23 september:

Excursie Noord-Brabant

21 oktober:

Excursie Zuid-Holland

28-30 oktober:

Uitvaart 2000. Vakbeurs voor de uitvaartzorg in de Jaarbeurs te Utrecht.

Inlichtingen op telefoonnummer: 070-3647500

Stamper voor het aanstampen van bekisting open graf

